

Přeshraniční spolupráce s oblastí Weinviertel

Pokud budete cestovat jižní částí Jihomoravského kraje a pak pokračovat severním pásem spolkové země Dolní Rakousy, určitě si všimnete určité podobnosti. Nemluvíme teď o upravenosti budov a veřejného prostoru či o kvalitě silnic, ale o podobném fyzickogeografickém rázu, podobné struktuře osídlení, hospodářském charakteru a podobné mentalitě místních obyvatel. Cílem tohoto článku je představit, jak dnes, po desetiletí násilně přerušovaných vztahů a vazeb, vypadá přeshraniční spolupráce mezi Českem a Rakouskem, a to na příkladu jižní Moravy a sousedního Weinviertelu.

Přeshraniční spolupráce

Přeshraniční spolupráce sehraává stále významnější roli v regionálním rozvoji pohraničních oblastí, ať již jako prvek endogenního potenciálu příslušného území, či jako součást evropské integrace v regionálním, případně lokálním měřítku. Hlavním politickým aktérem zde již ale není jen stát, pohraničí ovlivňuje i Evropská unie a dále také například euroregiony, které představují jednu z významných forem institucionálního ukotvení přeshraniční spolupráce na regionální úrovni (Havlíček a kol. 2018). Pod pojmem euro-region si lze představit sdružení okresů, obcí i spolků sousedních zemí za účelem výměny informací a zkušeností, společného řešení problémů a spolupráci přes hranici především na lokální a regionální úrovni (Dokoupil a kol. 2012).

Přeshraniční aktivity můžeme také chápat jako jakýsi pokus o oslabení role hranice. Přeshraniční spolupráce se snaží potlačit jednostrannou orientaci obcí a regionů směrem do vnitrozemí (Chromý 2000). Zich (2007) klade při budování přeshraničního společenství důraz zejména na aktivní účast občanů, protože komunální a regionální aktéři jsou považováni za hnací sílu regionálního rozvoje. Oproti západní Evropě, kde institucionalizace přeshraniční spolupráce má více než 60letou historii, je tento fenomén v českých podmínkách relativně nový, resp. trvá zhruba polovinu této doby.

Česko-rakouská přeshraniční spolupráce

Politický převrat roku 1989 a změny, které byly jeho důsledkem, zahájily proces překonávání bipolarity Evropy. Ta trvala desítky let. Od roku 1989

dochází k pozvolnému propojování příhraničních regionů, opětovnému navazování kontaktů, realizaci infrastrukturních investic, budování nových hraničních přechodů a vzájemnému poznávání sousedních kultur.

Důležitým impulzem byl rok 1995, kdy Rakousko vstoupilo do EU, čímž mohla být také tato část českého pohraničí zapojena do předvstupního programu Phare CBC, což umožnilo čerpání evropských dotací. Právě možnost čerpání dotací byl jeden z hlavních důvodů pro vznik institucionalizované přeshraniční spolupráce v česko-rakouském pohraničí.

Posuzujeme-li Jihomoravský kraj (JMK) v širším územním kontextu, musíme připomenout sousedství nejen vnitřní – tj. v rámci státu s pěti kraji Česka: Jihočeským, Krajem Vysočina, Pardubickým, Olomouckým a Zlínským, ale též vnější – se dvěma slovenskými kraji Trnavským a Trenčianským, a s rakouskou spolkovou zemí Dolní Rakousy. To je nepochybně důvod k tomu, aby se spolupráce přes hranice kraje (a státu) promítla do koncepčních dokumentů – ale i reálného života – v okrajových (periferních) oblastech a lokalitách. Je tomu skutečně tak? Odpověď hledejme v příslušných materiálech, ať již „historických“ (za minulé programové období), tak aktuálních, současných a řešících budoucí vývoj.

Význam přeshraniční spolupráce, a to jak na regionální úrovni, tak na lokální úrovni, je deklarován v obecné poloze. Mezi dílčími aktivitami se totiž uvádí „komunikace s okolními regiony, vytipování témat spolupráce na krajské i lokální úrovni, podpora spolupráce lokálních aktérů“. Cílem spolupráce je posílit vazby JMK mimo jiné na rakouské

Michal Šindelář

Milan Jeřábek

Masarykova univerzita,
Přírodovědecká fakulta,
Geografický ústav;
michal-sindelar@centrum.cz,
jerabek@sci.muni.cz

Poděkování

Příspěvek vznikl v rámci projektu Technologické agentury ČR č. TL03000527 s názvem „Vnitřní a vnější periferie v regionálním rozvoji Česka – od genetické determinace k územní kohezi“.

Obr. 1 EuroVelo je síť cyklotras dálkových cyklistických tras křížujících Evropu. V současnosti je součástí projektu Evropské cyklistické federace 19 tras s celkovou délkou kolem 90 000 km. Některé stezky ještě nejsou plně dokončeny, zároveň vznikají návrhy na další. Přes Česko vedou čtyři trasy, z toho tři procházejí jižní Moravou. **(1) EuroVelo 4 – Středoevropská trasa:** Vede od francouzského pobřeží Atlantiku do Kyjeva. **(2) EuroVelo 9 – Od Baltu k Jadranu (Jantarová stezka):** Vede z Gdaňsku na břehu Baltského moře až k chorvatské Pule na břehu Jaderského moře. **(3) EuroVelo 13 – Stezka železné opony:** Vede od Barentsova moře (kolem norskou-ruské hranice) až k Černému moři (po hranici turecko-bulharské). Kopíruje železnou oponu, která téměř 40 let rozdělovala Evropu na Východ a Západ. Územím jižní Moravy prochází 105 km trasy, v Dolním Rakousku v oblasti Weinviertel 114 km.

regiony, přičemž zapojení kraje spočívá v realizaci společných projektů, předávání zkušeností a iniciací spolupráce subjektů v blízkosti hranice.

V platném základním koncepčním dokumentu *Strategie rozvoje Jihomoravského kraje 2021+* se přeshraniční aspekty objevují poprvé (a tradičně) při řešení dopravy a dopravní infrastruktury, jmenovitě je zmíněna absence dálničního propojení na Vídeň, resp. dostavba D52 v úseku z Pohofelic přes Mikulov ke státní hranici s Rakouskem (součást TEN-T). Oproti předchozímu dokumentu (období) je detailněji popsána cyklistická doprava, vesměs dálkovými trasami: Euro Velo 9 (Baltic – Adriatic), EV 13 (Iron Curtain Trail), Greenways a Jantarová stezka (Jihomoravský kraj 2019).

Kraj patří, zejména díky Brnu jako druhému nejvýznamnějšímu dopravnímu uzlu v Česku, k dopravně nejlépe zajištěným regionům. Krajem procházejí dopravní sítě nadregionálního významu (celostátního, středoevropského), mimo jiné tři trasy transevropské dopravní sítě zahrnující křižovatku Baltsko-jaderského koridoru s Východním a Východo-středomořským koridorem. Veřejná hromadná doprava je řešena Integrovaným dopravním systémem Jihomoravského kraje (IDSJMK), který pokrývá nejen kraj (735 obcí), ale zasahuje do okolních krajů (41 obcí) i rakouského (9 obcí) a slovenského (7 obcí) příhraničí.

V rámci cestovního ruchu se zdůrazňuje zachovalá příroda Národního parku Podyjí, podmíněná kromě jiného existencí hraničního pásma před rokem 1989, jakož i návaznost na Národní park Thayatal na rakouské straně. Cestovní ruch, např. vinařský, může obecně přispět ke zlepšení hospodářské situace, zejména pak v periferních

(hospodářsky a sociálně ohrožených) oblastech Znojemska, Břeclavska a Hodonínska. Jednoznačně pozitivně lze hodnotit systém umožňující přeshraniční spolupráci v oblasti Zdravotnické záchranné služby mezi JMK a Dolními Rakousky.

První analýza projektů z Fondu malých projektů INTERREG 2014–2020

Výše uvedený, víceméně obecný, přehled doplňuje první analýza projektů z FMP INTERREG 2014–2020, tedy ukončené programové období EU (stav k 31. 12. 2021). Provedená analýza zahrnuje 120 projektů s dotací v úhrnu 1,8 mil. eur. Tab. 1 dokládá silnou koncentraci do Brna jako správního centra, sídla řady institucí s výrazným územním přesahem, univerzity a vědecko-výzkumnou základnu nevyjímaje. Tuto skutečnost podtrhuje další poznatek: dotaci získalo pouze 18 obcí, ať už se jednalo o samosprávu či jiného žadatele se sídlem v dané obci (z 672 v JMK). Stručně pojatá specifikace potvrzuje koncepci vlastního FMP, tedy podpora aktivit zaměřených na setkávání a poznávání zejména při volnočasových aktivitách (sport, kultura, turismus, ale také školství).

Euroregion Pomoraví/Weinviertel/Zahorie

Ač od roku 1989 docházelo k mnoha různým typům přeshraniční spolupráce, jednalo se zejména o jednorázové ad hoc aktivity, které nebyly nijak zastřešené či institucionalizované. K podpisu deklarace „O rozvoji spolupráce mezi regiony Weinviertel, Jihomoravským krajem a oblastí Zahorie“ došlo v roce 1997. Navazující Dohoda o založení přeshraničního sdružení Euroregion Pomoraví (EUPO) byla uzavřena v roce 1999, a to

Tab. 1 Alokace finančních prostředků z Fondu malých projektů (FMP) INTERREG 2014–2020 v Jihomoravském kraji, vybrané příklady.

obec/město	specifikace projektů	počet projektů	celková dotace (v eurech)	velikost projektu (v eurech)	dotace na 1 tis. obyv. (2020)
Brno	rozmanité zaměření, různí žadatelé, často s celokrajským územním dosahem	59	953 130	16 155	395
Troubsko	historie / sídlo Občanského sdružení Paměť národa, z. s.	4	33 359	8 340	69
Židlochovice	partner Dobrovolného svazku obcí Cyklistická stezka Brno – Vídeň	3	40 939	13 646	94
Lednice	Dobrovolný svazek obcí Lednicko-valtický areál, kultura i životní prostředí	3	53 490	17 830	42
Mikulov	hudba a sport	9	151 874	16 875	49
Valtice	kultura a turismus	5	87 926	17 585	41
Znojmo	ochrana přírody – spolupráce národních parků Podyjí a Thayatal	18	279 156	15 509	121

Zdroj dat: Regionální rozvojová agentura jižní Moravy (2022).

mezi zájmovými sdruženími Sdružení obcí a měst jižní Moravy, Regionalverband Europaregion Weinviertel a Regionálne sdruženie Záhorie.

Tento euroregion je rozprostřen kolem cca 240 km dlouhé hranice mezi Českem, Rakouskem a Slovenskem. Mezi hlavní činnosti patří koordinace hospodářského, sociálního a kulturního rozvoje, poskytování poradenství obcím či soukromým osobám v oblasti zpracování projektů, snaha přispívat ke sblížení a vzájemnému poznávání lidí a jejich kultur nebo organizování pracovních setkání, seminářů a podobných akcí. Role euroregionu v regionálním (a lokálním) rozvoji však nebyla příliš významná, jak ostatně dokládají poznatky z šetření u starostů obcí uváděné dále v tomto příspěvku. Např. správa tzv. malých projektů (viz výše) byla zajišťována prostřednictvím Regionální rozvojové agentury jižní Moravy.

Proto lze vítat jakési obnovení přeshraničních aktivit v polovině loňského roku z iniciativy české strany, transformované v politickou deklaraci o rozvoji přeshraniční spolupráce EUPO mezi Jihomoravským krajem, Dolními Rakousy a Trnavskou župou. Závěrem roku 2021 došlo k transformaci Sdružení obcí a měst jižní Moravy na Sdružení euroregionu Pomoraví a následně zahájil činnost sekretariát EUPO, mj. oslovením dosavadních členských obcí (76 obcí) o zapojení do nového subjektu. Předpokládá se, že v průběhu roku 2022 bude podána žádost o administraci FMP na česko-rakouské hranici. Souběžně jsou podnikány kroky k nastavení „standardních“ podmínek euroregionů, spočívající v činnosti pracovních skupin, hledání přeshraničních partnerů, konzultace záměrů a financování projektů apod.

Česko-rakouská přeshraniční spolupráce pohledem starostů

Z 25 rozhovorů se starosty obcí v modelovém území vyplývá, že po pádu železné opony byly snahy o vybudování spolupráce intenzivnější než dnes. Přeshraniční spolupráce mezi menšími obcemi v pohraničí není příliš vysoká a málokdo se

o ni zasazuje a snaží se jí rozvíjet. Výjimkou jsou sídla s větším počtem obyvatel v blízkosti hranice, např. Retz, jehož častým partnerem je Znojmo, dále Schratzenberg spolupracuje na několika projektech s Valticemi a Laa an der Thaya spolupracuje s Hevlínem. Za zmínku stojí také menší projekty, které proběhly/probíhají v Mikulově nebo v Poysdorfu. Většinou se jedná o budování dvojjazyčných přeshraničních cyklistických a turistických tras.

Mnoho starostů je toho názoru, že z přeshraniční spolupráce nemají žádnou viditelnou výhodu. Jako největší problém se ukazují jazyková bariéra a ekonomická rozdílnost (Šindelář 2020). Mnoho starostů na rakouské straně by si přálo intenzivnější komunikaci s českou stranou. Obávají se ale, že ani v budoucnu to nebude o moc lepší (např. v souvislosti s nelegálními přechody hranic či omezením pohybu přes hranice v důsledku pandemie).

Oslovení starostové se často navzájem i osobně znají, ale uvádějí, že nemají mnoho příležitostí, kde se potkat a vyměňovat si informace a názory. Celkově vzato jsou ale projekty, které již byly realizovány, hodnoceny kladně a vzájemná spolupráce je popisována jako dobrá nebo velmi dobrá.

Obr. 2 Diskuze studentů Masarykovy univerzity a Universität Wien se starostou Valtic o zkušenostech s přeshraniční spoluprací. Foto: Michal Šindelář.

Obr. 3 Starosta Retzbachu na hranicích u Hnanic v době pandemie.
Foto: Michal Šindelář.

Na základě historického vývoje je rakouská strana viděna jako ta rozvinutější než strana česká nebo slovenská. Jeden z rakouských starostů k tomu dodává: „Když Češi/Slováci po otevření hranic něco chtěli, museli umět německy, protože my jsme česky neuměli vůbec.“ Dle většiny starostů je přeshraniční spolupráce ve vnímání místních obyvatel celkem nedostatečná a iniciativa většinou přichází od místních angažovaných lidí, od škol nebo od různých zájmových spolků. Takových aktérů, kteří by vyvíjeli aktivitu a komunikovali s podobnými aktéry na druhé straně hranice, je ale prý v regionu málo.

Existence a přínos větších správních jednotek, např. krajů, jsou viděny spíše kriticky. Zejména od starostů v Česku zaznělo, že Jihomoravský kraj se přeshraniční spolupráci téměř nevěnuje. Ale například Fond malých projektů je hodnocen velmi dobře, proces zpracování žádostí není podle starostů tak byrokratický a realizace je poměrně krátká. Na rozdíl od spolupráce zaštiťené euroregionem probíhá spolupráce často pod hlavičkou mikroregionů nebo místních akčních skupin (např. MAS Hrušovansko, Břeclavsko nebo Podluží).

Dále od starostů zaznělo, že na mnohé projekty by se finanční prostředky sehnat i podařilo, ale z důvodu až nesmyslně či složitě zadaných kritérií výzev, jejichž administrativní náročnost je vysoká, se projektů obce pak ani nezúčastní a o dotace nepožádají, neboť by to kapacitně již nevládaly. Další problém je v nutnosti předfinancování projektu, což je zejména pro malé obce finančně složité. A pokud je v žádosti objevena chyba, může to vést k zastavení nebo ke krácení dotace.

Na druhou stranu existuje celá řada společných projektů. Intenzivní spolupráce existuje např. mezi českou a rakouskou správou národních parků Podují a Thayatal. Poměrně nový projekt je

společný integrovaný projekt záchranných složek mezi JMK a Dolními Rakousy, ve kterém jde o možnost zásahu i na druhé straně hranice.

Pochvala zazněla na provozování tzv. turistobusu, který je v provozu od května do začátku října a který propojuje turistické destinace jižní Moravy a severní část regionu Weinviertel. Také lze zmínit projekt společné dvojazyčné školky v Mitterretzbachu, která je určena pro děti z obou států. Již několik let funguje projekt společných vinařských akcí „Otevřené sklepní uličky vyprávějí“.

Závěr

Pozice česko-rakouského pohraničí se od roku 1989 velmi proměnila. Z izolované periferní oblasti rozdělené železnou oponou se stalo otevřené místo pro nejrůznější kontakty na hranici „starých“ a „nových“ států EU bez hraničních kontrol a jakýchkoliv omezení (Jeřábek a kol. 2004). A zatímco fyzicky byla neprostupnost hranice odstraněna poměrně rychle, ekonomické vazby, vzájemné vztahy atd. se vyvíjejí a mění postupně. Proto i přes uplynulých cca třicet let stojí česko-rakouské pohraničí spíše na začátku procesu přeshraniční spolupráce, neboť mizení bývalé hranice je dlouhodobé a odstranění fyzické bariéry ve formě státní hranice není samo o sobě dostatečnou podmínkou pro prohloubení a rozšíření přeshraniční spolupráce.

I když jsou pro ni nastaveny objektivně příznivé rámcové podmínky, záleží především na zdejších aktérech, institucích a organizacích. Lokální aktéři, tj. starostové obcí, členové různých spolků ad., ovlivňují přeshraniční spolupráci v tomto regionu více a hrají v ní důležitější roli než oficiální organizace, jako např. studovaný Euroregion Pomoraví, který by ji měl v ideálním případě zastřešovat a zprostředkovávat, když ne přímo podporovat.

Literatura a zdroje dat

- DOKOUPIL, J. a kol. (2012): Euroregion Šumava. Aleš Čeněk, Plzeň.
- HAVLÍČEK, T., JEŘÁBEK, M., DOKOUPIL, J. a kol. (2018): Borders in Central Europe after the Schengen Agreement. Springer, Cham.
- CHROMÝ, P. (2000): Historickogeografické aspekty vymezení pohraničí a jeho geografické analýzy. Geografie, 105(1), 63–76.
- JEŘÁBEK, M., DOKOUPIL, J., HAVLÍČEK, T. a kol. (2004): České pohraničí – bariéra nebo prostor zprostředkování? Academia, Praha.
- Regionální rozvojová agentura jižní Moravy (2022): Fond malých projektů. www.rrajm.cz (22. 4. 2022).
- ŠINDELÁŘ, M. (2020): Situační analýza přeshraniční spolupráce mezi Českem, Slovenskem a Rakouskem. In: Semotanová, E. (ed.): Hranice v krajinách. Academia, Praha, 266–293.
- ZICH, F., ed. (2007): Přeshraniční vlivy v českém pohraničí: Přeshraniční spolupráce v pohraničí jako evropeizace zdola? UJEP, Ústí nad Labem.

Abstract

Crossborder cooperation between South Moravian Region and Weinviertel.

The article presents history and current situation of crossborder cooperation in the Czech-Austrian borderland and the activities of the Pomoraví/Weinviertel/Zahorie Euroregion. The analysis includes the research of the conceptual documents and the findings from the interviews with 25 mayors of the municipalities in this region.

Tento soubor (článek) je vlastnictvím časopisu Geografické rozhledy a podléhá právní ochraně. ■ Vydavatel i nakladatel časopisu si vyhrazují právo článek zveřejňovat na webových stránkách a sociálních sítích časopisu za účelem propagace časopisu. ■ Dílo není určeno ke komerčnímu využití. Smí se šířit, pokud jsou korektně uvedeny údaje o autorovi, článku a jako zdroj citován časopis Geografické rozhledy.